

Мр Жарко Калезић

Привредна комора СР Црне Горе

Двије године привредне реформе и пољопривредна производња у Црној Гори

Мјере привредне реформе имале су, поред осталог, за циљ да пољопривреду доведу у равноправнији положај према осталим привредним гранама, чиме би се убрзао њен развој и омогућивала пуна синхронизација комплексног развитка целокупне југословенске привреде.

У том смислу утврђене су одговарајуће мјере међу којима је посебно важна измјена у паритету цијена, према коме је дошло до осјетног повећања цијена пољопривредним производима. Још прије утврђивања мјера привредне реформе пољопривредне организације биле су, за одређен период, ослобођене отплате ануитета за инвестиције и камате на пословни фонд. Мјерама привредне реформе укинут је допринос из дохотка и смањена стопа доприноса из личних доходака.

Реформа је истакла тежњу у правцу укидања премија и регреса. Но, и поред тога, због специфичности пољопривредне производње, задржане су премије за кравље млијеко и меснате свиње и регреси за минерално ђубриво. Регреси су у том периоду, иако у смањеном износу, коришћени за ширу примјену зоотехничких и агротехничких мјера.

У Црној Гори је 1965. године уведена посебна премија за кравље млијеко.

Умјесто укинутих регреса и премија знатно је проширен механизам гарантованих цијена за основне пољопривредне производе (пшеницу, раж, кукуруз, оvas, кромпир, лук и пасуљ) и утврђене минималне откупне цијене за дуван, кравље млијеко, месо, свиње, индустријске културе, шљиве, парадајз, паприку и купус.

На другој страни, поштрени услови привређивања који се испољавају преко нове кредитно-монетарне политике, спољно-трговинског и девизног режима и др., срачунати су на то да присиле привреду, а самим тим и пољопривреду, да са екстензивног пређе на интензиван начин привређивања.

Поменуте околности упућују на потребу сагледавања проблема и давања одговора на питање, на којем се нивоу развитка нашла пољопривредна производња у Црној Гори у доба доношења мјера привредне реформе.

Неке основне карактеристике пољопривредне производње у вријеме доношења мјера привредне реформе

Уситњени и разбацани земљишни производи и капацитети на којима су постизани приноси обично испод југословенског просјека, и узгој домаћих нископродуктивних раса стоке, карактеристика су екстензивне пољопривредне производње у Црној Гори која има низак степен робности, због чега није у стању да многим робама подмири ни локално тржиште.

Овако, у цјелини гледано, заостала пољопривредна производња на овом подручју посљедица је низа фактора, међу којима истичемо неке најбитније:

— Претежан дио површина пољопривредног земљишта, а и сточног фонда, налази се у сјеверном брдско-планинском подручју Црне Горе гдје се испољава неповољно дјеловање климатских фактора, као и знатна ограниченост примјене механизоване обраде земљишта.

— Још недовољна оспособљеност равничарских земљишта у јужном дијелу Републике, у првом реду усљед недовршених мелиорационих захвата, за заснивање интензивне пољопривредне производње.

— Мало учешће друштвеног сектора (око 5%) у укупним пољопривредним производним капацитетима.

— Ниска материјална и техничка опремљеност и уситњеност пољопривредних организација, у првом реду земљорадничких задруга, није била у стању да обезбиједи потребан утицај да се пољопривредна производња интензивира.

— Презадуженост и често нефункционалност изграђених објеката на друштвеним газдинствима смањивали су акумулативност, што је успоравало развитак овог сектора.

Ниска инвестициона улагања у пољопривреду (просјечно 3—4% годишње укупних улагања у привреду Црне Горе) као и дистрибуција тих средстава на више корисника — изградња ситних објеката, такође је успоравало унапређивање пољопривредне производње. И поред постојања економске оправданости за инвестициона улагања ширих размјера, она нијесу могла бити

из републичких извора обезбијеђена зато што је предност дата другим привредним гранама. На другој страни, савезна средства намијењена пољопривреди, оријентисана су на равничарска подручја Југославије гдје је очекиван њихов већи ефекат.

Међутим, годину-двије прије реформе започиње процес окрупњавања, путем интеграционих захвата, одређеног броја пољопривредних организација. С тим у вези мијења се инвестициона политика, према којој се расположива средства углавном оријентишу на изградњу оваквих организација.

Брдско-планинско подручје, као и у читавој Југославији, уосталом, највише је заостало са становишта развијености пољопривредне производње. Ово је последица релативно малих инвестиционих улагања због чега, углавном, није ни дошло до задовољавајућег активирања постојећих природних извора овог подручја.

Несрећеност тржишта пољопривредних производа уз поменуте факторе неповољно је дјеловало на заснивање специјализоване и високопродуктивне производње. Неразвијеност унутрашњег тржишта и неизграђена инфраструктура, ограничавали су производњу чак и оних роба за које су постојале одређене компаративне предности на овом подручју.

Пољопривредна производња у двогодишњем дјеловању мјера привредне реформе

Изнесене оцјене упућују на констатацију да се пољопривреда у Црној Гори, а посебно на друштвеном сектору, у вријеме доношења мјера привредне реформе, упоређујући то са стањем у Југославији, налазила на нижем степену изграђености и организованости. То је и представљало отежавајућу околност за њено успјешније укључивање у савремене токове југословенске, односно свјетске привреде. У условима дјеловања робне привреде и законитости отвореног тржишта, наш произвођач је присиљен да се на тржишту сучељава са робама других произвођача који се налазе на већем степену изграђености, односно техничко-технолошке заокружености, чије су цијене коштања ниже и конкурентније. Ово, јасно, има за последицу диференцирање међу организацијама на оне које могу ову конкуренцију да издрже и оне које то не могу. Тај процес је у нашим условима очигледан. На једној страни имамо појаву окрупњавања одређеног броја организација и њихово све боље уклапање у постојећа кретања, а на другој пораст укупног пословног губитка и броја организација у којима настаје.

Међутим, гледано у цјелини, пољопривредна производња у Црној Гори биљежи знатан пораст физичког обима, који је нарочито био висок (15 индексних поена) 1966. године. Такав резултат последица је све веће примјене технике и технологије, а

добрим дијелом и повољних климатских прилика. Особито је повољан индекс кретања производње на друштвеном сектору (1966=129, 1967=140) иако смо још, гледано по производности јединице капацитета, испод југословенског просјека.

Исто тако, у овом периоду дошло је до знатног повећања друштвеног производа у пољопривреди (ланчани индекс 1964=100, 1965=138, 1966=136) што је утицало на степен његова учешћа у укупном дохотку који остварује привреда. Овакво стварање повећаног друштвеног производа јавља се као последица оствареног пораста физичког обима производње (око 20%) и пораста цијена произвођача пољопривредним производима око 60%, што је у основи и била једна од тенденција реформе.

Међутим, остварење дохотка и постигнути пораст акумулације ипак нијесу на нивоу који је реформом био предвиђен. Истина, доходак друштвеног сектора показује знатан пораст, што најбоље илуструје поређење између остварења у 1964. и 1966. години, када биљежи пораст од 211,5 индексних поена (у Југославији 193,3; укупно привреда Црне Горе 159 индексних поена). Насупрот порасту дохотка, стопа раста акумулације прилично је ниска а њено учешће у дохотку: 1964 = 53,8%, 1965 = 55,0% и 1966 = 56,4%. Овако успорен пораст акумулативности у пољопривредним организацијама проузрокован је првенствено високим порастом трошкова производње, амортизације, превозних трошкова и др., као и повећањем укупне масе личних доходака (његово релативно учешће опада) иако се на ранг-листи грана и дјелатности са најмањим просјечним личним дохоцима у Црној Гори налазе на шестом мјесту.

Средњерочним планом развика Црне Горе предвиђено је да се у пољопривреду уложи 160 мил. нових динара, што би представљало учешће од 3,4% у укупним привредним инвестицијама у Црној Гори. У току 1966. и 7 мјесеци 1967. године у пољопривреду су уложена свега 23,1 мил. н. динара или 14,4% инвестиција предвиђених Средњерочним планом. У вези са овим нужно је указати на два основна момента.

1. Постоји бојазан да се износ средстава предвиђених Средњерочним планом неће сасвим реализовати. Ово се у првом реду односи на планирана средства из ФНПа, као и она која треба као своје учешће да обезбиједи привредне организације. Подаци указују да је 1966. године укупан износ планираних средстава у односу на 1965. опао 27,2%.

2. Ван сваке је сумње да планирани износ средстава не може да задовољи постојеће потребе у инвестирању пољопривредне производње. То најбоље потврђује податак према коме је у току 7 мјесеци ове године Инвестициона банка у Титограду примила од пољопривредних организација кредитне захтјеве чије прерачунска вриједност износи 20,6 мил. н. д, у чему су садржани и захтјеви агрокомбината „Тринаести јул“ у износу од 11,2 мил.

н. д. а његовим перспективним развојем до 1972. предвиђа се ут-рошак 188 мил. н. д. У том смислу Агрокомбинат је затражио од Банке зајам од 3,4 мил. н. д. за израду пројекта.

У вези са спровођењем инвестиционе политике може се за-пазити да се она реализује на принципу давања предности новим објектима који служе као допуна утврђених и већ започетих праваца развоја односно заокруживање производних процеса. Тако, од средстава специјализованих банака, Републике, кредит-ног фонда и ФНП-а 73% одобрених кредита отпада на агроком-бинат „Тринаести јул“. Из ових средстава финансира се 5 већих објеката од којих се три могу сматрати новоградњом (мјешаоница сточне хране, изградња штале, набавка 300 крава и подизање 100 ха брескварника).

Остали инвеститори су користили средства за одржавање раније подигнутих воћњака и винограда. Поред тога, средства су коришћена од стране ПИК-а „Београд“ за реконструкцију хлад-њаче у Херцег Новом.

Међутим, кредитни захтјеви многих пољопривредних орга-низација (пољопривредне задруге „Никшић“, пољопривредног добра „Бока“ — Котор, земљорадничких задруга — Плав, Буче, Будимље и др.) који се односе на проширење капацитета — по-дизање дугогодишњих засада, изградњу економских објеката, на-бавку стоке итд. — нијесу могли бити одобрени због недостатка средстава.

Процес интеграције пољопривредних организација у Црној Гори започет је још прије ступања на снагу мјера привредне ре-форме и у том периоду је од више радних организација створена наша најкрупнија организација Пољопривредно-индустријски комбинат у Титограду. У вријеме реализације мјера привредне реформе на ширем плану долази до активности пољопривредних организација у правцу изналажења одговарајућих рјешења за интеграцију која је у већини случајева представљала једну ре-алну могућност за њихов даљи успјешан рад. У неким комунама пришло се изради одговарајућих елабората о интеграцији који су се реализовали са различитим успјехом, иако су показали економску оправданост предвиђених интеграција. Најбоље ре-зултате постигле су интегрисане организације — пољопривредне задруге у Никшићу и Пљевљима које су настале спајањем већег броја одговарајућих радних организација са подручја дотичне општине. Као посљедица ових процеса имамо смањење броја зем-љорадничких задруга. Од 55, колико их је било 1964. године, сада се њихов број свео на 43. Поред интеграција ових земљо-радничких задруга, дошло је до интеграција и неких пољоприв-редних добара. Тако је интеграцијом пољопривредног добра „Мр-чево Поље“ — Котор и Пољопривредног добра у Тивту форми-рано јединствено предузеће — пољопривредно добро „Бока“. Исто тако, пољопривредно добро „Приморје“ — Херцег-Нови интег-

рисало се са ПИК-ом — Београд. Ове интеграције спроведене су углавном у тзв. „хоризонталном смислу“. Најновији захвати у интеграцији између агрокомбината „Тринаести јул“ и „Прехрамбеног“ из Титограда представљају знатан корак напријед, јер се ради о тзв. интеграцији и у „вертикалном“ смислу, чије су предности општепознате.

Но, и поред спроведених интеграционих захвата, остаје и даље као карактеристика уситњеност пољопривредних организација на територији Црне Горе. Ради побољшања овакве ситуације и рјешења неких актуелних питања један мањи број радних организација определили су се за формирање пословног удружења. Основни задаци овог удружења били су унапређење пољопривредне производње и пласман производа, што би условило већи обим сарадње међу удруженим чланицама, а и на ширем плану.

Појава нових законских прописа (Закон о земљорадничким задругама, Основног закона о промету робе, Основног закона о стицању права својине на пољопривредна оруђа и о коришћењу пољопривредног оруђа од стране грађана и др.) представља саставни дио савремених кретања југословенске аграрне политике. Концепције ове политике заснивају се на што бржем и потпунијем интензивирању пољопривредне производње на индивидуалном посједу, путем већег и свестранијег ангажовања његових производних капацитета, капитала и личног рада који је већ донекле, а сваким даном је све више, опремљен одговарајућим средствима за производњу. Овакве поставке потенциране су потребом за већим ангажовањем постојећих вишкова радне снаге у пољопривредној дјелатности, гдје постоје објективни услови, а то представља потребу и општи интерес националне економије.

Веће опремање индивидуалног пољопривредног произвођача средствима рада и укидање позиције монополистичког положаја земљорадничких задруга у откупку производа на „својој“ територији, ставило је ове радне организације у сасвим нов положај и услове рада, што значи да је с обзиром на постојеће околности, нужно трансформирати задруге у такав облик радне организације, који ће јој омогућити успјешно извршење одговарајуће друштвене функције. Могло би се рећи да се добар дио задруга још није потпуно снашао, те се, као посљедица тога, осјетно увећао број оних (9 од 43) које су по деветомјесечном обрачуну 1967. године исказале пословне губитке.

Неке тенденције даљих кретања

Извјесно је да у наредном периоду пољопривреда Црне Горе друштвеног и индивидуалног сектора, с обзиром на степен своје развијености, мора учинити особити напор да би обезбиједила

одговарајуће мјесто на домаћем, а према указаним могућности и на свјетском тржишту.

Индивидуални пољопривредни произвођач постаје све више робни произвођач, поготово у производњи неких роба, (паприке, парадајза, кромпира, шљива, меса итд.) али је то још таквог обима да он ни приближно не представља потпуно искоришћавање производних капацитета. Повољнији положај у коме се тренутно налази пољопривредна производња, опремљеност индивидуалног произвођача средствима за производњу, повећани захтјеви локалног тржишта, поготово за вријеме туристичке сезоне, отварају повољну перспективу свим оним који су на селу и желе да се укључе у постојеће процесе. Вјероватно је да ће ова кретања бити много бржа у јужном подручју, јер се пољопривредни произвођач тога рејона налази у нешто повољнијем положају због неких фактора (клима, тржиште, инфраструктура, смјер производње итд.).

Као отежавајућу околност у брзини кретања процеса интензивирања пољопривредне производње на приватном сектору чини у првом реду величина земљишног посједа, који има тенденцију даљег уситњавања; затим још до краја неутврђена техничко-технолошка рјешења прилагођена производњи брдско-планинског подручја; по природи дугорочан процес замјене примитивних културних расама стоке итд. То су све тешкоће са којима се и у наредном периоду мора рачунати, и које на адекватан начин треба отклањати.

При томе треба имати у виду да је у брдско-планинском подручју водећа пољопривредна грана сточарство. Исто тако, на овом подручју налазе се велике површине планинских ливада и пашњака. Према томе, углавном унапређивање пољопривреде овог подручја значи у првом реду унапређивање сточарства. Пут за то је замјена постојећег расног састава стоке продуктивнијим расама. То се може постићи само у измијењеним условима за сточарску производњу, у првом реду побољшањем крмне базе, путем интензивирања постојећих ливада и пашњака, гдје стоје веома велике могућности.

Иако позитивни законски прописи омогућавају свим произвођачким организацијама (пољопривредним комбинатима, прехранбеној индустрији и др.) да се баве унапређивањем пољопривредне производње на индивидуалном сектору, на бази чега могу да откупљују производне вишкове, оцјењујемо да је у претежном дијелу Републике ипак земљорадничка задруга најприкладнија радна организација која овакве послове треба да преузима. Ако је тако, онда се намеће потреба пружања одређене помоћи задругама, да што боље развијају своју дјелатност у оквирима за које се може обезбиједити одговарајућа друштвено-економска оправданост.

Саме задруге морају прилагодити свој начин и садржај рада постојећим приликама. У том смислу намеће се потреба њиховог јачања, тј. оспособљавања за вршење одређених послова. Најбржи и најсигурнији пут за то је, између осталог, и њихово окрупњавање — интеграција. Позитивно је то што је добар дио задруга сагледао овакву потребу због чега се у неким општинама (Бијело Поље, Иванград и др.) већ интензивно ради на адекватним интеграционим елаборатима. Задржавање постојећег стања и уситњеност задруга у општинама: Титоградској, цлавској, улцињској, даниловградској и др. представља озбиљну сметњу њиховом даљем развоју.

Други правац активности задруга треба да буде усмјерен према индивидуалном пољопривредном произвођачу. Задруга може и мора наћи економски интерес у кооперативној сарадњи са њим. Јасно да у томе мора поћи од измијењених услова привређивања и садашње позиције индивидуалног произвођача, јер он сада може одређене кооперативне односе да заснује и са другом радном организацијом. Значи, приступ је нешто другачији, а сам однос на релацији задруга-индивидуални пољопривредни произвођач треба да добије нови квалитет и преко повећаних самоуправних права, тј. већег учешћа индивидуалног пољопривредног произвођача у формирању и расподјели дохотка задруге.

Ограниченост средстава која се у наредном периоду планирају за инвестирање у пољопривреди ограничиће изградњу потребних објеката у већим пољопривредним организацијама који треба да омогуће постизање оптималних серија, заокруженост одређених технолошких линија и производних процеса и др. То ће јасно успоравати даљи процес изградње друштвеног сектора у пољопривреди Црне Горе. Ако се при томе има у виду могућност и потреба бржег активирања пољопривредних површина постојећих поља (Улцињско, Мрчево, Ђемовско и др.) у јужном подручју и унапређивање воћарства, производње крмног биља и интензивнијег искоришћавања пашњачких површина ради унапређивања сточарства у сјеверном подручју, онда питање износа средстава намијењених пољопривредној производњи треба да добије сасвим нов третман у односу на постојећи.

Као што је већ истакнуто, пољопривредну производњу у Црној Гори карактерише разноликост производних услова. Но, без обзира на то, мора се тежити за развијањем такве производње која ће у ствари представљати комплементарну компоненту производње другог производног рејона. То значи поштовање принципа компаративних предности као основа за утврђивање производне оријентације у правцу развијања специјализоване производње. Самим тим намеће се потреба ближег усклађивања праваца развоја ових рејона, ради постизања оптималних пропорција и димензија, што представља пуну гаранцију за рационалну производњу. Пословно-техничка сарадња између постоје-

ких организација из сфере производње, прераде и промета основни је и најбољи пут којим ови процеси могу најбоље кренути.

Самим тим што су реформом постављени дугорочни циљеви, искључена је могућност да се у овом тренутку даје цјеловита оцјена дјејства реформе на пољопривредну производњу. Управо зато определијели смо се на такав напис који ће више на информативан начин дати потребан увид у неке појаве карактеристичне за стање и даља кретања пољопривредне производње у Црној Гори. У вези с тим намеће се закључак да се наша пољопривреда налази на таквом нивоу изграђености и организованости да јој предстоје озбиљни напори ради превазилажења садашњег стања, како би била у могућности да искористи све повољности које је привредна реформа дала овој грани, а које су, у цјелини узев већ очигледне.